

ЗАДУЖБИНА ИВЕ АНДРИЋА

Уређују

Миро Вуксановић (главни и одговорни уредник),
Маја Радонић (заменик главног и одговорног уредника),
Пер Јакобсен (Копенхаген), Дејвид Норис (Нотингхам),
Биљана Ђорђевић Мироња

Графичка опрема
Богдан Кршић

Свеске Задужбине Иве Андрића
излазе по потреби, најмање једном годишње

Издаје Задужбина Иве Андрића
Београд, Милутина Бојића 4, телефон 303–42–50
e-mail: zia@sbb.rs
zia@ivoandric.org.rs
www.ivoandric.org.rs

За издавача
Маја Радонић, управница

Издавање ове публикације подржало је
Министарство културе и информисања Републике Србије

СВЕСКЕ

Задужбине Иве Андрића

Година XLIII, свеска 41
Београд, октобар 2024

Рукописи

Иво Андрић
Нотес бордо корица, 1932–1937
Приредила Биљана Ђорђевић Мироња
11

Сећања

Лаза Чурчић
Сећања о Иви Андрићу
73

Тумачења

Весна Половина
Нити и фрагменти фантастичног у приповеткама
Иве Андрића
83

Ана Стевић
О причи и ћутању: „Излет“ Иве Андрића
111

Бојана Лубарда
Ибрахим-паша: гротескно обликована фигура
или карактер?
135

Читајући Андрића

Игор Маројевић
Наш многоструки претеча
155

Трибина Андрић међу нама

Критичко издање дела Иве Андрића
књиге 23 и 24 Петог кола

Зорица Несторовић
Критичко издање дела Иве Андрића – пројекат
Задужбине Иве Андрића научно-истраживачког и
национално-културног значаја
173

Катарина Вучић
Андрићеви есеји након Другог светског рата
181

Катарина Беговић
Андрићеви есеји у послератном периоду
191

Нове књиге о Андрићу

Наташа Ковачевић
Андрић и Шпанија
205

Јасмина Ахметагић
Андрићева проза из јунговске перспективе
211

Полемике

Зоран Милутиновић
Бежање у свет са циркусом: одговор Саџину Кодрићу
221

Прикази

Зорана Штрбац
Лирско лице Иве Андрића
283

Милош Ђорђевић
Андрићаријум или Андрићево огледало
293

Добитник Андрићеве награде за 2022. годину

Дарко Тушевљаковић
Тихе револуционарке – разговор о *Хангару за снове*
303

Мина Ђурић
Хангар за снове Дарка Тушевљаковића у оквирима
савремене српске и светске књижевности
309

Горан Петровић
(1. јул 1961 – 26. јануар 2024)
Почасно приказивање приповедака академика
Горана Петровића, добитника Андрићеве награде
за 2006. годину

Миро Вуксановић
Сећање на девет погледа
317

Бранко Вранеш
Прва прича Горана Петровића
321

Мина Ђурић
Немерљиви аршини приче Горана Петровића
327

Марко Аврамовић
Оштро око Горана Петровића
335

Летопис
Андрићева награда

Марко Аврамовић
Образложење Жирија Андрићеве награде
343

Дарко Тушевљаковић
Јасно одсањани снови
347

Јубилеј
Свеске задужбине Иве Андрића:
(Поводом четрдесетог броја)

Миро Вуксановић
Свеске, три белешке
351

Михајло Пантић
У славу и у сенци великог имена
355

Јелена Новаковић
Свеске Задужбине Иве Андрића –
ризница Андрићеве мисли
361

Биљана Ђорђевић Мироња
Из Андрићевих скривница у читалачке ризнице
369

Биљана Ђорђевић Мироња
Преглед важнијих догађаја у раду Задужбине
од 13. септембра 2023. до 13. септембра 2024. године
377

Јасмина Ахметагић
(Институт за српску културу Приштина)

АНДРИЋЕВА ПРОЗА ИЗ ЈУНГОВСКЕ ПЕРСПЕКТИВЕ¹

Већ централни утисак који Андрић хотимично гради у великом делу свог опуса – а реч је о утиску староставности, давнине, наталоженог искуства – призива дубинску психологију К. Г. Јунга и његов концепт колективног несвесног. Андрићев наративни поступак сразмерно често позива читаоца и тумача да дело прихвати онако како би прихватио народне умотворине, усмену књижевност – као израз колективне мудрости и искуства које се обликовало кроз време. С друге стране, подстицај за тумачење Андрићеве прозе из јунговске перспективе представљају и већ постојећа психолошка тумачења, нарочито она која су, ослањањем на психоанализу, изневеравала смисао самог дела. Слободно могу рећи да се ова књига и зачала у дијалогу са таквим тумачима и настојању да се кроз сваки појединачан текст у њој илуструје начин на који се психолошко знање може користити у анализи текста, а да притом верност психолошкој теорији не урушава верност књижевном тексту.

Такође, будући да је доследна примена Јунгове аналитичке психологије присутна у малом броју текстова (Анте Башић и Иван Настовић интерпретирају приповетку „Јелена, жена које нема“ у контексту односа према анима

1 Говор на трибини поводом *Књиге о Андрићу: Мале-велике драме: Андрићева проза из перспективе Јунгове психологије*.

– унутрашњој жени пишчеве психе – због чега је интерпретација те приповетке изостала у мојој књизи), а да су чешће неки од архетипова узгред, недоследно, а понекад и немотивисано помињани, без објашњавања њихове функције и динамике (нпр. сенка у роману *Госпођица*), постојао је отворен простор за овакву врсту интерпретативног напора.

То је значило пре свега имати на уму колективно несвесно и његове централне компоненте – архетипове и, с друге стране, узети у обзир ониричко искуство јунака и настојати да се оно протумачи у контексту (уколико је такав присутан у прози) који је Јунг сматрао нужним за тумачење снова – а то је животна ситуација сневача и непосредни окидач за појављивање таквог сна. У највећем делу свога опуса Андрић користи сан као књижевни поступак (нпр. у причи „Мустафа Маџар“), када садржај сна на другачији начин открива и приказује (допуњава) оно што је већ присутно у причи. С друге стране, сан се појављује као језик несвесног у „Жени од слонове кости“: без познавања Јунгове психологије, односно тумачења сна, ризикујемо да погрешимо већ у жанровском одређењу приче.

Књига *Мале-велике драме* настаје једнако из потребе да се неке интерпретације продубе и учине конзистентнијим, али и да се нека Андрићева дела по први пут протумаче на овај начин („Кнез са тужним очима“, „Жена од слонове кости“), односно да се управо посредством Јунгове психологије разоткрије њихова дубина. Тако на смисао „Аникиних времена“ упућујем синтагмом „страх од женског“: Јунгова психологија омогућава објашњење тог појма, али Андрићева приповетка прецизно контекстуализује тај страх у дубинама несвесног, и мушких и женских протагониста, и то кроз време, односно у самом срцу патријархалне културе, која почива на потискивању женског принципа.

Мада ову књигу чине три дела – I. Страх од женског, II. Губитак супстанцијалности и III. Компаративна читања – те се и њен садржај не исцрпљује у целини јунговским приступом (проширује се, по потреби, на селф-психоло-

гију), тај теоријски оквир доминира и илустроваћу га са неколико примера.

У интерпретацији *Госпођице* у средишту пажње налази се „апокалиптични сан“ који сања Рајка Радаковић; чињеница да је Андрић причу „Сан“ написао 1948, три године после објављивања *Госпођице*, те је потом начинио интегралним делом романа, укључивши је у друго и свако потоње издање, указује на интенцију аутора да архетипским садржајима обогати причу о својој јунакињи, дајући сигнал и читаоцима и тумачима да је у том контексту треба и одгонетати.

Сан Андрићеву јунакињу суочава са нужношћу буђења (она сања своју животну успаваност и једностраност) и упозорава је да је новац у њеном животу (у ониричкој представи новац је потпуно престао да постоји) добио статус божанства, да је вредност која стоји изнад живота и даје му смисао, те је суочава са њеном „метафизичком кривicom“, како је Јасперс именовано одсуство солидарности са човеком као таквим – судећи по завршници сна, последице такве животне оријентације су непоправљиве. Несвесни део личности упозорава сневачицу на изопаченост свесног става о новцу и побуђује је на промену, али она пропушта ту шансу и у Београду, у који се ускоро пресељава, Рајка, живећи од ренте и штедње, још и више згушњава и затвара свој живот. Рајкин ноћни сан је комплементаран њеном дневном сну о милиону, а компензаторан у односу на јунакињино животну усмерење.

Уз то, о психологији Рајке Радаковић говорим у контексту Јунгових архетипова: анимуса, персоне и сенке. Рајкина опседнутост која је на спољашњем плану видљива као везаност за новац и штедњу има свој унутрашњи еквивалент у њеној опседнутости анимусом, односно несвесном мушкошћу њене властите психе, која се обликује под значајним утицајем оца. Анимус је фигура која се не може уочити непосредно, већ кроз односе са другима, или пак кроз неки облик убеђења који се живи (у Рајкином случају реч је о неколико централних, узајамно повезаних уверења: свет је непријатељско место, штедња одржава свет, крпеж и трпеж кућу држе, живот је немилосрдан, људи нам чине

зло). Жена којом је овладао анимус представља карикатуру другог пола, мушкобањасту жену: њен анимус је одваја од мушкараца колико и од самог живота, због чега Рајка води мртав живот, лишен животних радости и свих истински вредних животних садржаја.

Рајкин однос са Ратком Ратковићем на психолошком плану представља активирање два снажна архетипа: у Ратка Госпођица пројектује свог унутрашњег анимуса, као што је некада учинила и у односу са дајћом Владом, те се у њеном осећању, управо на основу истоветне пројекције, успоставља невероватна сличност ових мушкараца. У исти мах активирана је Рајкина сенка, у коју је прогнан читав свет њених емоција. Стога није чудо да су њена осећања еротско-мајчинска, јер је и све оно што представља архетип велике мајке (потреба за храњењем, неговањем, улагањем у туђи развој) код ње потиснуто у сенку. Изван мотивације ирационалним, односно архетипским, било би готово необјашњиво зашто је Рајка, која је и као млада била потпуно неосетљива на захтеве срца, и толико неповерљива, одједном постала емотивно отворена према Ратку. Управо је сусрет са властитом сеновитом страном омогућио Рајки да утеху, након разочарења, потражи у мајчином крилу.

Сусрет са сенком анализиран је и у случају оперске певачице Марте у „Жени на камену“. Управо од овог архетипа, са којим се уобичајено сусрет и збива у средњим годинама, потиче њено ново и болно самовредновање, које готово сасвим укида вредност личности жене лишене младости и лепоте. Марта на своје тело усмерава мушки поглед – језиком архетипова, то је поглед њеног строгог и судећег анимуса, неминовно у великој мери обликованог очевом фигуром – што је део одговора на питање зашто је за њу старење тако несавладив проблем. На таласу сусрета са властитом сеновитом страном јавља се и сећање на епизоду из младости, када је открила моћ своје лепоте, а такво тумачење је снажно супротстављено психоаналитичким читањима ове приче који су у први план стављали концепт инцестуозности, који сама прича не посведочује.

И чудесна, христолика јунакиња Мара Милосница сања један сан и то непосредно пре потпуног слома, а ја

сам настојала да покажем да садржај њеног сна није случајан, као што ни час у коме га сања није случајан, већ је у тесној вези са њеном психолошком и егзистенцијалном ситуацијом. Андрићева јунакиња је биће љубави, па утолико пасивна у свему што укључује отпор, мржњу, освету, бунт. Обележја љубави о којима говори *Прва посланица Коринћанима* присутна су у Мариној души, која је дакле, у стању љубави, од ње саздана: у јунакињи нема тамне стране, нити оне, за самоодбрану нужне агресије, и тиме она излази из људског света.

Трауматизована на много начина у свом првом односу са мушкарцем, Мара психолошки све више тоне, али остаје доследна у свом неопирању злу. Она је недвосмислено жртва зла, али се појављује и као његов неми сведок, што њену судбину чини изузетном: тек у синергији тих двеју улога она постаје тако потпуно несрећна. Ако је свуда око ње мржња и зло, ако је тако и у цркви, из које је прогнана, ако простор доброте не постоји ни у светлим и лепим кућама, ако је замагљена разлика између добра и зла, онда је то стога што Мара више не види свет као Божије дело, због чега још темељније губи контакт са Богом. Она све више поима свет као ђавоље место, што указује на њено све јаче психичко разбољевање – поступност губљења разума доминантна је развојна нит у причи о њој.

Није чудо што се Мара у сну враћа садржајима детињства од којих је насилно и нагло отргнута:

„Лопта јој је била малена, модра, сасвим једнака с бојом неба, тако да се у висини потпуно изједначава с небеском ведрином, и губила у њој. Зато је дјевојка сваки пут стрепила: да ли ће је ухватити? (...) А како је, у трку, пружала руке и поглед за лоптом, пут неба, чинило јој се да јој сва утроба тежи и полијеће некуд увис. Све то скраћивало јој је дах и надимало је цијелу, да јој се чинило као да ће се сваки час распрснути и изгубити у даљинама. А непрестано је и даље трчала, бацала и дочекивала лопту, насмијана и обневидила; и у смијеху и погледу расипала се сва у свјетлост огромног дана“ (Андрић 1976, 7: 156–157).

Сневани повратак у детињство, када је могла да буде безбрижна, слободна и неспутана, доноси јунакињи олакшање, те се овде лако опажа компензаторна функција сна за коју је Јунг тврдио да је најчешћа психолошка функција снова уопште. Будући да несвесно компензује садржај свести, препорука најбољег познаваоца и тумача снова била је у томе да се увек запитамо шта то несвесно настоји да компензује: шта то несвесно сугерише свесном делу, како би се психа кретала жељеним путем у целинења.

Кратак, али значајан Марин сан – на шта указује емоција коју јунакиња има по буђењу, и то емоција продуженог трајања – садржи мотив лопте, који је значајан симбол на који је указала дубинска психологија. Указујући на то „да су кугле, звезде, крстови и сличне ствари симболи за један центар у нама самима“, Јунг је открио и то да су „круг или кугла (...) за не мали број наших учених предака“ значили „алегорију божанства“ (Јунг 1977, 4: 144). С друге стране, кружни и четвороугаони облици су карактеристични облици мандале, графичке репрезентације центра, односно јаства, који се јављају на свим меридијанима у тренуцима великих психолошких криза. Јављају се и у Марином сну онда када је процес дезинтеграције њене психе већ одмакао. Природно је да се Мара осећа утешено овим сном, који јој шаље поруку о континуираном и непрекинутом дијалогу између ње саме и неба, односно Бога. То што она носи у недрима (у сну је то мала лопта) једнако је својом бојом онеме небеском, и небо јој на то одговара. Сан јунакињу подсећа на властиту вредност, која је небеског квалитета: лопта је небески свод у малом (округла и исте боје), те сан указује на кореспондирање микрокосмоса и макрокосмоса, на непрекинут дијалог личности са Богом, упркос Марином свесном уверењу да је грешница и осећању изолованости и отпадништва. Из сна Мари притиче велика утеха (и читавог дана ће она бити под утиском те емоције), не сећајући се тачно сневног садржаја, који се збива непосредно пре но што ће задобити последњи ударац у епизоди са Шимуном, када на њу падају речи да је „турска милосница“.

Реч изведена од именице милост – милосница (односно, наложница, куртизана) – тесно повезана са Мариним ликом па стављена и у наслов приповетке, прави звучну асоцијативну везу са Маријом која је пуна милости. Ова звучна асоцијативна веза наглашава да је Мара христолика жртва, не само по свом страдању већ и по својој љубављу испуњеном душом и свом неомирању злу. А сан је, како је тврдио Јунг, „непристрасна констатација духовног стања“ (Јунг 1977, 4: 117).

Психолошка тумачења Андрићеве прозе указују на нужност дубљег познавања психолошких теорија које се примењују, како би се избегла неселективна и неадекватна употреба термина, као што, уосталом, психолошке приступе у интерпретацији треба користити онда када сама грађа нуди материјал за такву обраду, а њихова примена поуздано води проширеном и продубљеном разумевању књижевног дела.

ЛИТЕРАТУРА

Андрић, 1976, 7: Ivo Andrić, *Jelena, žena koje nema: pripovetke*, Sabrana dela Ive Andrića. Knjiga 7. Beograd: Prosveta.

Јунг, 1977, 4: K. G. Jung, *Psihološke rasprave*, Odabrana dela K. G. Junga. Knjiga četvrta, Novi Sad: Matica srpska.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

82

СВЕСКЕ Задужбине Иве Андрића /
главни и одговорни уредник Миро Вуксановић. -
Год. 1, бр. 1 (1982)- . - Београд : Задужбина
Иве Андрића, 1982- (Београд : Чигоја
штампа). - 21 cm

Годишње.

ISSN 0352-0862 = Свеске Задужбине
Иве Андрића

COBISS.SR-ID 608783